

Kazay   *Num. 1915.*
Num. 1915.
XIV. évf.
1915.

A debreczeni kollégium éremtárának keletkezése és a Kazay-féle gyűjtemény.

A debreczeni ősi kollégium professzorai aránylag igen régen kezdtek a könyvtár mellett tanításhoz való szemléltető eszközökről is gondoskodni. Az iskolának talán legelső fizikai szerei voltak azok, amelyeket 1745 táján szenátorok és más tehetős polgárok konferálásából szereztek. Természeti ritkaságok, történelmi, különösen művelődéstörténelmi emlékek, közöttük érmek gyűjtése, még előbb megindult.¹ Valamelyes rendszer, avagy tervszerűség hiányzott e gyűjtésből. Az iskola nem tekintette azt a maga szoros feladatának, sem életszükségletének. Ha valakinek eszébe jutott, hogy efféle holmit ajándékozzon a kollégiumnak, az előjáróság köszönettel elfogadta és a Bibliotheka praefectusának őrizetére bízta. Míg a könyvtárat akárhányszor költséges vásárlásokkal szaporították, a múzeumok gyarapodása sokáig tisztán véletlen szerencsétől függött; maguktól jelentkező patronusok, diákok, praeceptorok, prédikátorok, polgárok és nemes urak elegendő ajándékaira szorítkozott.

De már a XVIII. század végén olyan esemény történt, amely a szerény iskolai gyűjteményt egyszerre kiemelte jelentéktelenségéből. A kollégium gondnokai és professzorai megvásárolták Kazay Sámuel könyvtárát és ritkaságokból, régipénzekből álló gyűjteményét. A Collectio Kazaiana országszerte híres volt. Abban az időben a legkiválóbb hazai szaktudósok: Weszprémi István, Weszerle, Kiss Ferenc, Rupp foglalkoztak vele. Olyan előkelő, gazdag gyűjtők, mint gr. Teleki Sámuel, gr. Széchenyi Ferencz, különösen pedig ifjabb Jankovich Miklós törekedtek maguknak megszerezni. E gyűjtemény későbbi sorsa felől — úgy látszik — téves vélemény terjedt el. Az a nézet, hogy Kazay érmei és ritkaságai a Jankovich-féle gyűjteménnyel együtt a nemzeti múzeumba kerültek. — Ezt pedig abból következtették, hogy Kazay Collectiojának leltárát a nemzeti múzeum kéziratárában, tán Jankovich írásai között, megtalálták.² — A valóság pedig az, hogy a debreczeni tudós patikárius szenvedélyes könyv- és ritkaságyűjtésben eltöltött hosszú életének dús eredményét a debreczeni kollégium mondhatja magáénak.

Kazay Sámuel megérdemli, hogy emlékét ismét föllevenítsük azok előtt, akiknek lelkét épp olyan gyönyörűséggel töltik el a numizmak, mint a régi elporladt öreg mesterét. Megérdemli, aki magasan felül emelkedett a hétköznapi színvonalán, akit kortársai „igen csodálatos ember“-nek tartottak, hogy nevét egy sorba iktassuk a tudományos, irodalmi munkásságukért régóta elismert, tisztelettel emlegetett XVIII. századbeli legkiválóbb debreczeni polgárokéval.

A polihisztor Kazay Sámuel a hisztorikának olyan mellékágát művelte, amely az ő korában még nagyon is csecsemőkorát élte. Nem írt könyveket, de annál sikeresebben gyűjtötte össze a múlt idők beszédes emlékeit: egykorú kéziratokat, felírást és képes kisebb műtárgyakat. Ezekkel elevenítette meg a görögök és rómaiak történetét, varázsolta maga elé a rég letűnt antik világot. Alapos, komoly tudást, kitartó energiát, tekintélyes polgári vagyonának javarészét és csaknem kilencven éves életet szentelt ő ennek a célnak, mikor még igen kevesen fogták fel az ilyen emlékek tudományos, és kulturális értékét; amikor az effélek gyűjtését leginkább fejedelmekhez, gazdag főurakhoz illő kedvtelésnek tartották.

Sírja szélén tán sok keserűség töltötte el az anyagi bajoktól zaklatott aggastyánt, de mégis azzal a megnyugtató tudattal hunyhatta le szemét örök álomra, hogy az ő fáradozásainak gyümölcse, ifjúságától fogva késő vénségéig gyarapított kincses gyűjteménye holta után is az ő kedves városában, Debreczenben együtt maradt, a sok százados életre

¹ Már a XVIII. század első évtizedeiben több rendbéli emlékérmek, régipénzek nevezetnek meg az ajándékozókkal együtt, mint a kollégium tulajdonai. Szücs István: Debreczen város tört. III. kötet 929. lap.

² Num. Közlöny 1903. II. évf. Grün Albert: Kazay S. éremgyűjteménye. 5—7. lap.

hivatott kollégium gondviselése alatt, a tudomány hasznára és a köznek gyönyörűségére. Hogy valósággal ide szánta, erről akkor tett vallomást, amikor könyvtárát és pénzügyjteményét a kollégium kiküldöttei tőle megvásárolták.¹

*Streczei és klutsói Kazay Sámuel*² a Dunántúlban született; talán annak a Kazai Andrásnak volt a fia, aki a debreczeni kollégium törvényeinek 1703. júl. 3-án subscribált; de azután levetette a tógát és hazament hazájába, a zalavármegyei Komárba.³ Kazai Sámuel a debreczeni polgárok anyakönyve is dunántúli származásúnak, a zalavármegyei Tóth-Vásonyból valónak mondja.⁴ Javakorbéli férfi volt már, körülbelül 37 éves, amidőn 1748 május 21-én a debreczeni kollégiumban tógás diák lett.⁵ Kamarástársa volt Sinai Miklósnak,⁶ aki később professzorságot, majd püspökséget viselt és nem kevésbé szenvedélyes kézirat-gyűjtő, Kazaynak barátja és komája. — Valószínű, hogy mielőtt Debreczenbe jött, tette meg azokat a külföldi vándorlásokat, melyekről a reá vonatkozó halotti anyakönyvi bejegyzés emlékezik meg.⁷ Föltehető, hogy Kazay e külföldi tartózkodása idejében adta magát a patikáriusságra. A városi tanács 1754-ben Csáti Sámuel halála után Debreczen akkor még egyetlen apothekájának vezetésével bízta meg.⁸ Majd 1771-ben, miután a szepesi kamara és a helytartótanács e patikát eladatni rendelte, Kazay azt a Piac-utca nyugati során állott patikaházzal együtt 15950 rh. forinton árverésen megvásárolta; de a helytartótanács akadékoskodása miatt csak 1773 júl. 1-én vehette birtokába.⁹ — Polgári foglalkozása talán mindennap összehozta a debreczeni honoratior-osztály másik nagyműveltségű, tudós tagjával, *Weszprémi István* tiszti orvossal, aki *Biographia Medicorum* című négykötetes könyvében többször nagy elismeréssel nyilatkozik Kazay gyűjtőszenvé-
célyéről és sikereiről. — Késő vénségében vagyonilag nagyon megrendült. Előbb gyógyszer-tárától, házatól (1793/94.), majd könyvtárától és egyéb gyűjteményeitől volt kénytelen megválni. Könyvtárát és gyűjteményeit jóval kisebb áron tudta eladni, mint amennyire ő azt a beszerzési költségek alapján értékelte s amennyit előbb valaki érte állítólag meg is ígért volt.¹⁰ Összes gyűjteményeit 9000, magát az érem- és ritkasággűjteményt, a „Cimelium“-ot 3600 rh. forintra becsülte. Utoljára pedig az egészet 250 rh. forinton, 60 frt. évjáradékon és 100 frt. temetési költségen adta el a kollégiumnak.

Érdekesek az adásvétel körülményei. Kazay és a felesége, Keresztesi Sára 1772 jan. 18-án 1000 rh. forint kölcsönt vett föl a kollégiumtól. A hitelező ezt a tartozást 1782-ben öt évről hátralékos kamataival együtt betábláztatta debreczeni jószágaikra. Kazayék a ház és patika eladásakor sem fizetvén ki kollégiumi adósságukat, az iskola kurátorai előbb szóbelileg megintették, azután 1794-ben beperelték őket. A városi tanács az executiót el is rendelte ellenök. Hihetőleg e törvényes szorongatástól kényszerítve, Kazay vevőt keresett gyűjteményeire. Ifjabb Jankovich Miklóssal tárgyalt először. Meg is alkudtak 1795 okt. 27-én, 2500 rh. forintban, az elkészített katalógus szerint a Bibliothekára, numiz-
mákra, táblákra, gemmákra, amuletumokra, gyűrűkre, statuákra, egyéb római vas-, réz-
régiségekre, öt rendbeli perspectivumra, egynéhány tükörrre, három rendbeli kardra, két földi és két égi golyóbisra. A szerződés érvényesítését azonban különösen a vevő atyjának, ic. Jankovich Miklósnak hozzájárulásától tették függővé, aminek a szerződés keltjétől számított egy hónap alatt kellett megérkeznie.¹¹ Az apai jóváhagyás alighanem elmaradt. Mert máskülönben a becsületes öreg Kazay nem alkudozhatott volna másokkal azután. — Ugyanis később gr. Teleki Sámuelnek 2500 rh. forintért, élelmére 60 rh. forintért és mikor meghal, temetésére 100 rh. forintért odahagyta egész könyvtárát és egyéb gyűjte-

¹ Debr. reform. Consistorium jegyzőkönyve. 1796 júl. 31. 106. l. — ² Az egykorúak felváltva Kazaynak és Kazaynak (olykor i-vel) írják a nevét. — ³ Collegiumi levéltár. Bakóczi J. A debr. ref. főiskola növendékei 1701—1759. II. kötet. Kéziratban. — ⁴ Matricula civium. I. kötet. Piac-utca. 1771. dec. 31. — ⁵ Bakóczi id. m. — ⁶ Révész S. Magyar Prot. Figyelmező 1873. IV. évf. 530 l. — ⁷ Debreczeni ref. halotti anyakönyv. III. köt. 1797. máj. 21. — ⁸ Szücs I. Debreczen v. tört. III. k. 884 l. — ⁹ Városi levéltár: Protoc. Commissionis Forgachyanae 46. l. — ¹⁰ Num. Közlöny. 1903. II. évf. Grün Albert id. cikke. — ¹¹ Városi levéltár. Protoc. Causarum Civilium. 1797. 169., 259. sz. a.

ményeit.¹ A debreczeni református egyház-tanács, amely akkor felettes hatósága volt a kollégiumnak, tudomást vett ezen alkudozásról. — Domokos Lajos, e nagytekintélyű világi úr és Szombathy István főbíró jelenlétében, tehát nyomban elhatározta, hogy az iskola részére megvásárolja, annyival is inkább, mert Kazay a leányával, Zsigmond Pálnéval együtt több mint 2000 frttal volt konvinkálva a kollégium javára. Kazay a nála megjelent deputatusoknak — Sárváry Pál professzor, Simonffy Sámuel szenátor és Kászoni János vice nótárius — kijelentette, hogy „maga is jobb szereti, hogy a Collegiumé legyen; mindig arra igyekezett, hogy oda adhassa“. Örömmel oda is adja azon az áron, amelyiken gr. Telekinek hagyta, semmi gátló kötés nem lévén közte és gr. Teleki között, — csak azt kívánja, hogy a Collegium az adósságnak csupán felét exequálja rajta, felét pedig a leányán Zsigmond Pálnén.

Harmadnap mulva már ratifikálta is a consistorium a mondott feltételek mellett megkötött szerződést s megbízta ugyanazon deputatusokat a Bibliotheka és Numisma collectio átvételével.² Az ekként megvásárolt gyűjtemények nagysága mellett tanuskodik a Consistoriumnak a következő évben hozott határozata, mely által elrendeli, hogy a kollégiumhoz Darabos-utca felől emeletes új szárny építtessék, „miután a Bibliotheka bővítése, miről már régen gondolkodik a Consistorium, Kazay könyveinek megvétele által *mulhatatlanul* szükségessé vált.“³

Azonban ifj. Jankovich Miklós nem nyugodott bele a becses Kazay-féle ritkaságok elvesztésébe. 1797 febr. 24-én Debreczen város tanácsa előtt tiltakozott az ellen, hogy Kazay a kollégiumnak eladta gyűjteményeit.⁴ Viszont a kollégium kurátorai és professzorai ünnepélyesen reprotestáltak és kontradáltak.⁵ A kollégiumot ez az incidens akadályozta, hogy a gyűjteményeket birtokába vegye.

Jankovich, évek multával, még egyszer megkísérelte, hogy vélt jogait érvényesítse. Péchy Imre egyházkerületi főgondnok-álnádorhoz 1826-ban intézett levelében, a pert kerülni óhajtván, kéri a Kazay-féle könyv- és éremtár visszaadását, amelyet ő — saját állítása szerint — húsz évvel azelőtt 2000 forintot megvett és ebből 600-at le is fizetett.⁶ Jankovich fellépése most is eredménytelen volt.

Az öreg Kazay, ki feleségét még 1785 ápr. 7-én elveszítette, nem sokkal kedves könyvei, numismái, statuái és gemmái elidegenítése után végelgyöngülésben meghalt, 87 éves korában.⁶ Földi részeit a hatvanutczai temetőben hantolták el, ahol Csokonai hamvai is nyugosznak. Koporsója felett Szikszai György, a legszebben imádkozó pap mondott gyászbeszédet.⁷

Kazay, ki nem volt gazdag ember, csak jobbmódú polgár, könyveken és kéziratokon kívül, már csak gyakorlati szempontból is, kevés helyet foglaló feliratos történelmi emlékek gyűjtésére vállalkozhatott. Érmekben, gemmákban, apró szobrocskákban is igazi, mély gyönyörűséget tudott találni. Ezeket talán még gyermekkorában megkedvelte otthon, a szülőföldjén, ahol ásó, kapa, eke nyomán gyakran kerültek felszínre római régiségek. Deákos műveltsége, nagyon természetes, hogy még inkább kifejlesztette lelkében az antik világ ereklyéinek megbecsülését. De nem kevés buzgalommal, épp olyan szeretettel halmozta

¹ Deb. ref. Consistorium jkve. 1796 júl. 29. 106 l. — ² U. o. 1796 júl. 31. 107 l.

³ Consist. jkv. 1797. 124 l. — ⁴ Városi levéltár. Protoc. Causarum Civilium. 1797. 169. sz. a. A kollégiumi levéltár Jankovich Miklósnak Kazayhoz intézett néhány levelét is őrzi. Ezek 1795 nov. 12. — 1795 dec. 7. — 1796 febr. 10. — 1796 nov. 19. és 1797 febr. 1-ről keltek. Azonban a levéltár most kezdett rendezése miatt hozzáférhetetlenek lévén, tartalmukat nem ismerhettem meg. — ⁵ U. o. 1797. 250 sz. a. — ⁶ Coll. levéltár. Számozatlan iratok és Professoratus jkve. 1826: 583. 584. — 1824: 587. sz. a.

⁶ A halotti anyakönyv ezeket a jellemző sorokat jegyezte fel róla: „Kazai Sámuel, qui peragratis aliquot nationum exterarum oris, collectaque Btheca selectissima, manuscriptis, editionibus rarissimis, splendidissimis tabulis quoad materiam et inscriptiones pretiosas et antiquis, nec non nummis varii generis, instrumentis item mathematicis et physicis, referta, — Apothecarium Civitatis huius, per multos annos egit, demum senio fractus, per exiguum tempus, mortuus, vitae satur, sepultus anno aetatis 87, universalis funere.“ — Deb. ref. egyház halotti anyakönyve. III. k. — ⁷ Sinay Miklós naptári jegyzetei. Révész: Figyelmező. 1873. IV. évf. 530. lap.

össze a magyar és külföldi érmeket is. A gyűjtött tárgyak anyaga és használati célja tekintetében tehát bizonyos korlátokhoz kötötte magát s előre megszabott irányt követett. De már a tárgyak lelőhelye mellékes volt előtte. Ami ízlésének, szenvedélyének megfelelt, azt megvette, vagy elfogadta. Maga által csinált leltár gyűjteményéről nem maradt utána, vagy pedig valahol lappang. Domokos Lajos szerint, aki kortársa és barátja volt (mindkettőjük családja Zala megyéből származott) „az egész Bibliotheca confusum chaos, a katalogusa is olyan“; — „numisma collectiojának pedig regestruma nincsen.¹ Ezt a tudós különködő hanyagságának tudhatjuk be. Valahogy mégis csak számon tartotta kincseit. Az eladók nyugtáit mindenesetre megőrizte. Vagy ezekre, vagy más lapokra hihetőleg feljegyezte a ritkaságok származását, vagy egyéb körülményeit. Nagy kár, hogy ezek elvesztek.

Barátja Weszprémi István hagyta emlékezetben, hogy Kazay mester a felírással római emlékeket Sopron, Vas, Zala, Győr, Komárom, Fehér és különösen Veszprém vármegyékben gyűjtötte össze.² Kazay maga is dunántúli fi lévén, az ottani vármegyékben bizonyosan széleskörű összeköttetései voltak. A legjobb lelőhelyek környékén lakó ismerőseivel: lelkészekkel, tanítókkal, rokon-, barát nemes urakkal kollégiumi diákok és vásáros kalmárok közvetítése mellett sűrűn érintkezhetett.

A numophilatium Kazaianum legrégebb inventariuma kollégiumunkban valószínűleg Budai Esaiástól, a historia professzorától származik, aki azt 1813 körül készítette, talán egy régebbi jegyzék alapján. „Jövendő haszon és tudomány végett tették be az oskolai leveles tárba.“³

Ezen inventáriumnak nevezett jegyzéknek rendje, szerkezete olyan, mint a Nemzeti Múzeum kéziratárából a Num. Közlöny többször idézett cikke után ismert példány, — azzal a különbséggel, hogy a debreczeni leltár majd ezer darabbal több érmet említ. Nem is igen tudunk meg belőle egyebet, csak azt, hogy az egyes katulyákban, melyeknek száma negyven, hány arany, ezüst, réz római, görög és más eredetű érem van. Némelykor a görög és római pénzek egy szám alatt említetnek.

A Kazay-féle pénzgyűjtemény állománya e tökéletlen jegyzék szerint következő volt: aranypénz 78, görög és római ezüst 242, réz 33, római ezüst, consularis 183,⁴ császárkori 362, római réz 459, magyar ezüstpénz 81, egyéb ezüst (numi diversi, de amelyek között ismét voltak magyar származásúak) 698, egyéb réz 167, vegyes ón 30, bizonytalan, hamis és kétes 119, összesen 2452 db. Gemmák száma 165. Ugyanezen jegyzék említ még 1 diptychont, 4 réztáblát, 1 zsidó phylacteriumot, 1 topáz olvasót, 1 rézmetszetet,⁵ 5 gyűrűt, 1 Laokoon-szobrot, 1 Jézus-képet, 1 Apolló-szobrot, keleti hiacintusból és 1 réz (bronz) kést. A bronzszobrocskákról, melyek külön tartattak, e jegyzékben nincsen szó.

Tisztább képet nyerünk e gyűjteményről abból a latin összeírásból, amelyet 1838-ban Kalós Mózes könyvtárnok, Edelsbacher Mátyás, Szoboszlai Pap István és Komlóssy Dániel jelenlétében készített az egyházkerület számára; valamint Telegdi K. László jelentéséből, amelylyel a gyűjteményeknek Lugosi József új könyvtárnok részére történt átadásáról számol be 1846-ban.⁶

Ez az összeírás fiókonként sorolja föl a 40 fiókba elhelyezett érmeket, továbbá a kisplasztikai tárgyakat, gemmákat, pecsétnyomókat, öt réztáblát, stb. Az érme közt kevés

¹ Num. Közl. id. cikke. — ² Weszprémi I. Biographia Medicorum. II. k. 142 l.

³ Koll. levéltár. Professor. jkv. 1813 nov. 13. 239 l. A levéltár számozatlan csomóban Jankovich leveleivel együtt. De megvan az 1832. évi revisio iratai mellett is az egyh. kerületi levéltárban, 2174. sz. csomó.

⁴ A consularis érmek közül biga, triga, quadriga volt 56, viselt dolgok figurái 48, lovas alak 16, emberfő 7 pénzen. Volt még vagy 45 részben rendezetlen familiaris érem. Az 1832. évi levéltárból.

⁵ A kollégium ritkaságai között említve van egy rézre metszett táblákkal nyomtatott Horatius, 1733. évi londoni kiadás, mint Kazay Bibliothecájából való tárgy is. 1831/32. évi könyvtárnoki számadás lajstroma. (Egyh. ker. levéltár. 2473. sz. cs.)

⁶ Az összeírás és jelentés együtt az egyházkerületi levéltárban. 2473. sz. cs.

görög ezüst- és rézpénz van, egy fiók római köztársasági pénzeket, a többi nagyrészt római császári pénzeket tartalmaz, úgy ezüstöket, mint bronzokat. Az érmek nincsenek időrendi egymásutánban elhelyezve a fiókokban és ugyanazon uralkodó pénzeit több különböző fiókban találhatjuk. Az összeírás áttekinthetősége ennek folytán nehéz és annak szóról szóra való szövegét, vagy magyar fordítását itt bizvást mellőzhetjük.¹ Néhány kiválóbb, vagy jobb darabot mindazáltal érdekes lesz felsorolni. Ezeknek egy részét maga az összeírás szövege is mint ritka, vagy igen ritka érmekeket jelöli meg. A fiók eredeti folyószámát zárójelben említem. (10 fiók:) Jovianus br., (12:) Traianus Decius: Stobi, nb., (16:) Sev. Alexander amasiai nb. (maximi moduli. RRR) és Aurelius philoppopolisi nagy ezüstpénze (RR), végül Augustus nagy ezüstérme (R), (18:) Audoleon kis ezüstpénze, (19:) Audoleon nagy ezüstpénze és 26 barbár ezüstpénz, (22:) lengyel pénzek, (23:) ön- és cinnpénzek, (24. és 26:) újabb pénzek, (28:) török pénzek. — A 26. fiókra nézve az 1832. évi revízió alkalmával készült jegyzék szerint a revizorok a fiókbeli documentumok alapján följegyezték azt is, hogy ezen fiókból 1814 jún. 14-én gr. Rhédei Lajosnak kiadatott II. Rákóczi György és Telegdi János egy-egy nagy ezüstpénze, Attila nagy rézpénzével együtt. (Egyh. ker. levéltár. 2174. sz. cs.) Később a gróf két darabot küldött vissza, hármat pedig ajándékozott. (Egyh. ker. levéltár. 2473. sz. cs.) — Említésre érdemeseknek tartjuk még a következőket: (31 fiók:) Orbiana ezüstpénze. Julia Donna és Caracalla ezüstpénze (R), (33:) Biatec ezüstpénze, (35:) 28 db. bracteata, 7 db. barbár ezüstpénz, (36:) egy hamis aranypénz Pietas és Vesta alakjával,² továbbá 22 db. római császári aranypénz és 13 magyar arany. (37:) XI. Constantinus nagy (maximi moduli) aranyérme és még 32 bizanci arany, köztük Aelia Eudoxia aranypénze és II. Theodosius dupla aranya (!), Nagy Sándor két aranya és Koson két aranya. — A 38. fiókban 150 vésett kő, a 39-ikben hat réztábla, a 40-ikben 208 db. római köztársasági denár volt. — Több érmet mint hamisat említ a lajstrom és több helyt egyes érmeknek egyik fiókból a másikba való áthelyezéséről, illetve kivevéséről is van szó.

Számos ritkaságról, így a gemmák egy részéről, a réztáblákról és bronzszobrocskákról körülményesebb leírást ad Weszprémy István „Bibliographia Medicorum“ c. munkájában. Felsorol itt nevezetesen 12 értékes vésett követ.³

A réztáblák számát Telegdi K. László jelentése hatra teszi; de tulajdonképen öt volt; a lánccal összefűzött diptychont bizonyosan kettőnek vette.⁴ A réztáblák közül Weszprémy négyet ír le. Kettőt Tótvázsonyban (Kazay szülőfalujában) találtak, 1757- és 1760-ban.⁵ Másik kettőnek Ó-Buda (Aquincum) a lelőhelye. Ezeket Kazay nem csekély költséggel szerezte meg 1765 körül.⁶ Weszprémy előszámlálja Kazay bronzszobrocskáit is,^{7, 8} amelyekről a kollégiumi leltárak csak nagy általánosságban emlékeznek meg.

Ennyit Kazay ritkaságairól és különösen érmeiről.

*

A kollégiumban, jóval előbb Kazay numizmiáinak megszerzésénél, volt valamelyes éremgyűjtemény. Gyarapodását különösen a múlt század első évtizedeiben a szórványos feljegyzésekből nyomon követhetjük, követjük is 1840-ig. Az éremtár számos ízben kapott ajándékkul kisebb-nagyobb mennyiségű pénzt. Vásárlásra igen ritkán volt eset.

A legrégebbi adomány, melyről én feljegyzést találtam, Furó Sámuel komáromi lakosé, aki 1761-ben egy füzér régibb és újabb ezüstpénzt küldött. De nem ez volt a legelső

¹ Az összeírást kivonatban közölte Grün Albert a Num. Közöny II. k. 6. l., idézett közleményében.

² Talán ez volt az a Livia-féle 12 # súlyú aranyérem, melyet Domokos Lajos látott Kazaynál (Num. Közöny II. k. 6. l.), de az összeírás sehol nem említi! — Szerk.

³ Weszprémy I. id. m. III. k. 446—447. l.

⁴ Az 1813. évi Budai Esaiás-féle leltár erről így szól: Diptycon unum, catena aerea instructum. Koll. levéltár. Számozatlan csomó.

⁵ Utalok Weszprémy id. m. III. k. 436. 438—439. lapjaira. — ⁶ U. o. III. k. 442—443. l., ahol W. a táblák feliratát is közli. — ⁷ Weszprémy jellemzése. Id. m. IV. k. 448. l. — ⁸ U. o. III. k. 445. l. stb.

ajándék. Baranyi László, volt szenátor, 1792-ben kelt végrendeletében két nagy arany-érmét, melyeket mint gárdista Mária Teréziától kapott, a kollégiumra hagyta. Ezek azonban a hosszadalmas hagyatéki eljárás során elkallódtak.¹ A kollégium Baranyi után csak 17 db. régi ezüstpénzt kapott.

1803—4 körül Nyikos Ferenc perbetei lelkész 300 db.-nál több ezüst- és rézpénzt, egy *Αναδατος παριδος κρισις* feliratú basreliefet és egy Adonis-képet,² 1844-ben Rickl József helybeli kereskedő 328 db, kisebb-nagyobb római rézpénzt,³ pár évvel később Nagy Mihály debreczeni gyógyszerész 483 db. ezüst- és rézpénzt⁴ ajándékoztak. Debreczen városa 2 ezüst-, 1 arany-, gr. Rhédei Lajos is 2 ezüst-, 1 aranypénzzel, Récsei János érmelléki prosenior az ultrajectumi (Utrecht) akadémia jubiláris emlékérmével, Csomay Pál (1833-ban) V. Ferdinánd 15 aranyat nyomó koronázási emlékérmével⁵ gyarapították a főiskolai múzeumot. A kisebb értékű és kevesebb számú adományokat bátran mellőzhetjük.*

Vásárlásról két adatunk van. 1801-ben egy paptól, János Zsigmond, Báthori Zsigmond tallérjait és Miksa osztr. főherceg 1614. évi tallérját meg Károly münsterbergi herceg kétfülű aranypénzét vették meg.⁶ A kerületi közgyűlés 1823-ban két régi pénz megvételét engedélyezte 100 (egyszáz) rh. forinton s azt a Collegium Cassajára assignálta.⁷ Sajnos, a nagy áron megvett pénzeknek közelebbi leírása hiányzik.

Már 1840 körül legalább is 2000 darabra volt becsülhető a főiskola éremtárának anyaga, a Kazay-gyűjtemény nélkül. Benne a következő aranypénzek voltak:

1. III. Ferdinánd nagy aranypénze. — 2. Ugyanannak kisebb aranypénze, 1640. — 3. Zsigmond császáré „Clavus Domini“ felírással. — 4. XVI. Lajosé, 1675 (kétséges). — 5—10. Hat darab #, közelebbi meghatározás nélkül. — 11. Aranypénz ilyen inskripcióval: „Magister Ulricus Zwingli“. — 12. Münsterbergi arany. — 13—14. Nagy Mihály ajándékai között két darab #. — 15. Debreczen város ajándéka. — 16. Gr. Rhédey Lajos ajándéka, mindkettő #. — 17. V. Ferdinánd 15 # súlyú koronázási emlékérmé.

*

Nem kísérem tovább a kollégium éremgyűjteményének gyarapodását. E szerény dolgozat célja csupán az, hogy a gyűjtemény keletkezését, különösen pedig patikárius Kazay Sámuel gyűjteményével való egyesülését megismertesse.

Sajnálattal kell említenem, hogy ez a gazdag, tartalmas és tanulságos éremgyűjtemény, amelyre a debreczeni kollégium méltán büszke lehetne, mindmostanáig rendezetlen, feldolgozatlan, érdeklődő, dilettánsok és szaktudósok előtt, egy válogatott kisebb csoport kivételével, amely két szekrényben, az anyakönyvtár nagytermében van egy idő óta kiállítva, úgyszólván teljesen hozzáférhetetlen.

Hivatalos aktákból tudjuk, hogy a Kazay-gyűjteményt még a kezelő könyvtárnokok is csak akkor látták, mikor ezen tisztöket elfoglalták és nekik bizonyos formaságok között a gyűjteményt átadták. Ilyenkor az évek óta zárva tartott láda pecsétjét ceremóniásan feltörték, a nummusokat megolvasták és a ládát megint hivatalosan lepecsételték. Csak a kezelő könyvtárnok halála vagy nyugalomba vonulása okozta személyváltáskor bontották fel megint.

Az egyházkerületi közgyűlés, a kollégiumot fenntartó hatóság már 1834-ben „igen tökéletlen följegyzésnek“ nevezte a pénzgyűjteményről vezetett lajstromot.⁸ Kimerítő pontossággal készítenő leltárt követelt tehát az evégből alakított küldöttségtől, melynek tagjai Komlóssy Dániel főkapitány, Simonffy Dániel szenátor, Sárváry Pál és Ercsei Dániel professzorok, meg a könyvtárnok valának. A küldöttség ismételt sürgetésre csak 1838-ban

¹ Városi levéltár. Jel. 1807. 487. sz. a. — ² Koll. levéltár. Curator. et Professor. jkve. 1803 ápr. 1. és a Coll. ritkaságainak lajstroma. Egyházker. levéltár. 2473. sz. cs. — ³ Koll. levéltár. Curator. et Professor. jkve. 1814 jan. 5. 247. l. — ⁴ Egyházker. levéltár. 2473. sz. cs. Id. lajstrom.

⁵ Egyházkerületi jegyzőkönyv. 1833. 64. l. — ⁶ Curator. et Professoratus jkve. 1801 dec. 28. Coll. levéltár. — ⁷ Egyházker. jkv. 1823 ápr. 19. 32. l. — ⁸ Egyházkerületi jkv. 1838 okt. 8. 226. sz.

készült el félig a pénzgyűjtemény rendbeszedésével. De még 1840-ben sem voltak teljesen készen, ami megtetszik a következő közgyűlési határozatból:

„A választmánynak eddigi fáradozása köszönettel vétetvén és a még hátralévőkre nézve is kéretvén... a további rendbevétel módja iránt tett javaslat elfogadtatik és utasításul adatik. Addig, míg ez végrejutand, a pénztartó polcok készítése függőben marad.“¹

A következő évek jegyzőkönyveiben a rendezési munkálatok továbbfolytatásáról, befejezéséről semmit sem találtam. De nem sikerült megtalálnom az említett küldöttségi jelentést és a kívánt kimerítő katalógust sem. Hacsak nem azonos ezzel az Edelspacher Mátyás és mások jelenlétében készült 1838. évi konskripció, amely azonban csupán a Kazay-gyűjtemény érmeit foglalja magában. De az egyes példányokról szabatos, szakszerű leírást ez sem ad.

A kollégium saját hírnevét öregbíti, a műveltségnek és tudománynak nyit új utat, ha a világháború lezajlása után ezt az eddig rejtve őrzött gazdag éremgyűjteményt szakszerűen rendbeszedeti, katalógusát elkészítteti és hozzáférhetővé teszi. A kollégiumnak kötelessége, hogy az éremtárt hivatása betöltésére alkalmassá, valósággal közkinccsé tegye.

Zoltai Lajos.

* Albiói Nedyhármul és nagy várszabására 1820. dec. 3. án kelendő
delesteren (vár. str. bégrend Quajt. 1721 n. a.) olvasmány, hogy nevel.
Bellek Arany, ezen-vezetve ből álló ritzkaszgüjteményre
adebr. ref. Hall. Bibliobecájainak, hordozomaijvond, nagy
hogy az más Collectiómal önművegyüjtemény, h. külön
fiarban. tansandó. Ez éremgyűjtemény és a Publiothé-
Caimes magyar Körvekmel gyarapítására is rendelés
1500 vonfr. alapítvány, sőt fölszékelen még 3000 fr.